

Marià Villangómez i Llobet

Nomenat per la Junta de Govern del dia 30 de novembre de 1993. Fou investit el dia 27 d'abril de 1995.

El vent a la poesia catalana

No ha d'estranyar ningú, en aquestes paraules que tinc l'honor de dirigir-vos, la presència del vent —i de tots els seus diversos noms— en relació a la poesia, presència a què ja m'havia referit, invocant-la, com a autor d'un llibre de poesia titulat *Declarat amb el vent* i d'una secció, «Entre la mar i el vent», d'un altre recull de poemes, *Entre la mar i el vent*: és a dir, la mar i el vent que són elements d'una terra, la prolonguen alhora que la circueixen, sense acabar de tancar-la. Perquè la mar és també camí, i el vent pot empènyer una vela costes enllà o fer-la regressar a una illa, una illa viscuda o bé metafòrica.

El tema del vent, ímpetu real, correntia, i així mateix símbol fecund, no és rar en la poesia, tant en l'èpica com en la lírica. Avui intentaré sorprendre'l en alguns moments de la poesia catalana, i també de les literatures clàssiques i modernes, quan n'hi hagi una versió al català i els versos quedin anostrats. L'aire es revela en el vent suau i en l'huracà. Pot representar, en la seva influència, l'agitació o la calma de l'esperit, la carícia i la força, el que és dolorós i que és plaent, l'indefugible pas del temps, la vastitud de l'espai; i el vent és tan sols, a vegades, un vague suggeriment. I això amb tota la varietat de matisos que el poeta sap comunicar a l'aèria envestida i també a l'absència de vent. Fins i tot en els versos que semblen més descriptius, hi traspuntarà allò que de més íntim hi ha en el poeta.

A la pintura, dins certes escoles, és importantíssima l'atmosfera. A la poesia apareixerà més sovint el vent o bé l'aire suau. A la poesia, com a la música, hi ha un moviment, un avanç. El vent va endavant, progressa, acaba, com els versos o com la música. Ritme, ala, vol, rapidesa. Apareixen aquestes paraules en el poema «Mozar», de Màrius Torres:

«Enduts d'un ritme fàcil i profund, / també els nostres compassos voldrien, un a un, / volar i somriure / També la nostra llei és una gràcia ardent, / ala d'un arbre en moviment, / ràpida, lliure...»

Podem partir, per a la poesia occidental d'avui, d'un clàssic país mediterrani, del matí prometedor de l'accidentada Grècia. Un cel lluminós, penínsules, illes, la mar, navegants. I el vent, inflant les veles i, a voltes, agitant les aigües i posant en perill les agosarades naus homèriques. L'*Odissea* és creuada de blaus i favorables vent antics, i també d'espantosos vendavals que, obediets als déus enemics, s'acarnissen contra el regrés d'Ulisses i dels seus homes. El vent, els diferents vents, apareixen principalment en relació amb la mar, per remoure-la i desfer els camins de les quilles. El cavall encarnava a l'Hel·lade l'ona tempestuosa i els vents. Posidó, rei del mar, avança pels seus dominis en un carro arrossegat per cavalls de daurada crinera. Els vents duïen noms ara evocadors: Zèfir, vent de ponent, en general suau; Bòrees, vent o tempesta del nord, semblant als Aquilons freds i tempestuosos, actualment la nostra tramuntana; Notus, que arriba del sud, també anomenat Austre, o sia, el migjorn; Eure, que bufa de ponent... Noms que encara aniran rodolant per la poesia, com en els vers de Dant, «che son sicuri d'Aquilone ed'Austro», o com, més endavant, en els poemes renaixentistes, Carles Riba, poeta i gran humanista, ens ha donat la seva insuperable versió de l'*Odissea*, on els vents ja són designats amb els actuals noms catalans. Posidó, adversari d'Ulisses, no vol que arribi, des de l'illa i d'entre els braços de Calipso, al país dels feacis. Vol arrossegar-lo a la desgràcia, comptant amb el poder dels vents. Vegem en un hexàmetre la fúria del déu:

«Tal havent dit, la fitora empunyant, aplegà nuvolades / i remoquè la mar atjà pertot les buferes/ de tota mena de vents i embolcallà dins la boira / terra i mar juntament; i cel caigué la tenebra».

Ulisses resisteix com pot entre la confusió:

«Així pel pèlag feien els vents anar l'armadía: / ara el migjorn el tira al mestral perquè se l'emporti, / ara el llevant la cedeix al ponent per tal que l'acaci».

En les epopeies homèriques s'inspira Virgili per a l'*Eneida*, ara en honor de Roma i August. Enees abans d'arribar a Itàlia, ha de passar algun terrible temporal, semblant als de l'*Odissea*. Seguint la inapreciable traducció d'un amic fa poc desaparegut, Miquel Dolç, ens trobam amb Èol, el mateix rei dels vents, que ordinàriament els té tancats, impotents en els seus remolins sorollosos. Segons els hexàmetres ja feliçment catalans, a Èol correspon tan sols obeir les ordres de la deessa Juno, i així:

«[...] fereix amb la llança el flanc de la serra / còncava. Els vents, formats en columna, ataquen la porta / que se'ls ha obert i bufen dins el terbolí per la terra / Sobre el mar es desplomen: dels fons a l'una agiten / el llevant, el migjorn i el llebeig inflat de temperis / i fan rodar les ones ingents damunt els ribatges».

Uns mites, per tant, intensament poètics. Encara en el Renaixement ressuscita el trasbalsador temperi homèric i virgilià, ara en els idiomes nacionals, com en el portuguès de Camoes, pel qual veiem que l'epopeia pot allunyar-se del clàssic Mediterrani.

I a l'oceà del nostre Verdaguer arribaran les ventades en versos èpics. A l'*Atlàntida*, amb la lluita de dos vaixells enemics, esclata el braó dels elements.

«Així d'estiu en tarda xafogosa / dos núvols tot just nats, d'ala negrosa, / s'escometen, al veure's amb un bram, / i atrets per l'escalfor de llurs entranyes, / s'eixampla en acostant-se, les muntanyes / fent estremir a l'espetec del llamp. / A la lluita carnívora i feresta / barreja sos lladrucs negra tempesta / congriada a garbí sobtadament, / i revinclades ones s'arrastellen, / damunt les naus, que cruixen i s'estrellen / com un canyar dins esverat torrent».

Cal retrocedir, però, als vells versos de la llengua, ben fermes, com ho són uns vents del segle XV, observats des de la veïna costa valenciana. Amb aquests versos passem ja al món de la poesia lírica. Ausiàs March, el nostre gran poeta, s'endinsa pels avencs de la seva ànima somoguda. Quin amant de la poesia no ha llegit, entre d'altres estrofes seues que el vent recorre, aquesta inicial d'un dels *Cants*, on s'eleven pensament i subjectivitat?

«Veles e vents han mo desigs complir / faent camins dubtosos per la mar. / Mestre i ponent contra d'ells veig armar: / xaloc, llevant, los deuen subvenir, / ab llurs amics lo grec e lo migjorn, / fent humils precis al vent tremuntanal / que en son bufar los sia parcial / e que tots cinc complen mon retorn».

Molt més endavant, ja en el Noucentisme, un passatge de l'*Odissea* inspira al seu traductor, Carles Riba, una de les denses *Estances*, en la qual el motiu èpic no és més que el punt de partida d'unes altres intencions i sensibilitat, plenament líriques. Ja som a l'últim viatge d'Ulisses, que li preparen els hospitalaris feacis.

La travessia fins a Ítaca és propícia. Al navegant «li va caure damunt les parpelles un son sense pena». Evocant el vent i el son beneficiosos, diu Riba en el seu poema «El darrer freu»:

«El vent, el vent llagotejà ma nau feliç / el vent que mesurava de banda a banda el freu. / ¿Quin amor aquell dia domà l'imperi greu / del vent, que sobre el mar m'obris un calladís / d'ones blaves, per on volés ma nau feliç / Com un fat que somriu t'abandoní ma fe, / oh vent, i m'asseguí sota el velam inflat. / Tot d'una, com un vel amb què es cobrí el fat, / va entenebrir-me un son profund com el no-re: / De mi només vetllava, nua i ardent, ma fe.

I, per ventura, al llarg de l'onejant camí / l'abís guaitava sota cada alegre esqueixai; / s'esbatia l'ocell, com un pols de l'espai; / i el núvol gras com altra nau feliç damunt mi, / vogava: un mateix vent ens dava a tots camí.

Jo dormia... No fores per mi, joia vivent, / no sotjàreu per mi, ulls foscos de la mort ! Em deixondí la mansa felicitat d'un port; / i hi vaig bastir ma casa de cara al vent, al vent! / ... Son del freu, tu ets ara ma llibertat vivent».

Un vent propici. I uns vents propicis i placèvolos, com uns altres de lúgubres i adversos, poden caracteritzar diferents èpoques. Així, al segle XVIII, són possibles els versos neoclàssics on s'entreueuen, entre els aires còmplices, la blanesa, la delícia, la fina sensualitat. Al segle XIX el panorama canvia. Als zèfirs juganers, les falses pastores i els ocells o les flors gronxadissos, poden succeir, amb el Romanticisme, vents més foscos, vastos i cruels. Encara millor si hi ha més ruïnes, enmig de la ventada que s'hi complau. Les evocadores ruïnes romàntiques!

«Despulses dels vells segles pel vent arrabassades, / que engruna el carro volador del temps, / bé em plau entre vosaltres assure'm a vegades / com en l'escó dels avis, / penes i glòries recordant ensems. / Tant si l'oratge eixampla ses ales tormentoses».

Etcètera. Són versos d'Adolf Blanch, un esborradís romàntic català. I ara una mostra del Romanticisme anglès, creador i profund, pròdig en grans poetes. Shelley és l'autor de l'«Oda al vent de ponent», i jo mateix vaig ser el traductor d'aquella sacsejada tempestat romàntica.

«Oh brau vent de l'oest, tu, alè de la tardor, / que amb presència invisible empenys les fulles mortes / com si fossin espectres que fugen d'un bruixot, / grogues, negroses, pàl·lides i d'un roig consumit, / pestilents munions! Oh tu que condueixes / les alades sements al seu llit bru i ventós... »

I més endavant:

«Tu, corrent entre el cel commogut, on es vessen / núvols com seques fulles de la terra, arrencats / a les branques confoses d'oceà i firmament, / àngels de pluja i llamp!, escampats per la blava / superfície del teu aeri oneig, semblants / als cabells llambrejants aixecats de la testa / d'alguna era Mènade... »

En una abrivada cap a un fosc panteisme, el poeta es vol confondre amb la ponentada, ser la seva lira, com ho és el bosc al seus pares.

«Fes-me la teva lira, com ho és la forets: / què hi fa si com allí les meues fulles cauen? / El tumult de les teves enormes harmonies / arrancarà d'ambdós un profund to autumnal, / dolç malgrat la tristesa. Sigues, fer Esperit, / el meu esperit! Sigues jo, ésser impetuós.»

Arribarem finalment a les nostres illes, on un poeta admirat, Costa i Llobera, suscita enèrgic, en «Lo pi de Formentor», «les ventades que atupen la ribera» o a «Mediterrània», amb peus llatins, suggereix aires més satisfets que empenyen unes veles. El pi vell i poderós és una imatge del geni, de tot home que creix contra les adversitats fins a «regnar sobre l'altura».

Diu el poeta mallorquí:

«O sí: que quan a lloure bramulen les ventades / i sembla entre l'escuma que tombi lo penyal, / llavors ell riu i canta més fort que les onades, / i triomfador espolsa damunt les nuvolades sa cabellera real.»

La lliçó moral, a l'acabament, és ben palesa:

«Amunt, ànima forta! traspassa la boirada / i arrela dins l'altura com l'arbre dels penyals. / Veuràs caure a tes plantes, la mar del món irada, / i tes cançons valentes 'niran per la ventada / com l'au dels temporals». Sota un aire més plaent, el mateix Costa i Llobera pot evocar una mar clàssica, «bressol de la forma perfecta» i «gremi matern de la humanal cultura», i desitjar, vora «la saba rejuenívola», un retorn dels temps millors.

«Cel i mar lluen blavors diàfanes / en competència. L'oreig anima-s'hi, / i jugant amb les ones que juguen / rompre les fa com en riassa fresca. / Sus! Viafora! Salpada l'ancora, / infla les veles ratxa freqüívola / i s'emporta la nau, falaguera, / com una alè de joventut i glòria...»

I així s'acaba el seguit de belles estrofes arcaiques, en una petició a la Mediterrània:

«En tant, retempra la nostra cítara, / d'atzur i ritme penetra'ns l'ànima: / i nostra Art, de tu digna, navegui / a ton embat de joventut i glòria. »

Costa i Llobera saludava, a les *Horacianes*, el «jove poeta» que li feia present d'*Els fruits saborosos*. Aquest poeta, Josep Carner, va arribar a ser l'autor d'una obra vasta, incisiva i personal, bella i a vegades irònica en la seva part poètica, on es manifesta el català amb tota la seva sonoritat, musicalitat i riquesa. Ell crea una llengua de mil matisos. En bon nombre dels seus poemes apareixen aures, oïdors, vents, aïrets, ventijols, marinades, venticells, rufagades, i hi tenim vents embaumats, gelius, escabellats, fibladors, apaïvagats, espectrals... En un poema el vent és el protagonista, un vent al qual Carner carrega de múltiples intencions. Poema llarg, llargs versos, llargues i vitals ambicions que el vent desperta i somou.

Un poema que comença així:

«Fes batre de nou el cor que s'enuja; / pel cel, terra i mar emporta't en folla escomesa la vida planyent, / oh dia revolt de sol i de pluja, / oh dia esquinçat de sol i de pluja i de vent.»

Enmig del desordre, el poema és un cant a la vida, que neix «del fons de la força infinita», i, amb la vida, a la pàtria catalana. Aquest és el final:

«Serà que l'acudit, que els aires trasmuda, crida la Victòria, a so de trompetes, de cant i renills? Salut a la Pàtria, en saba de segles creçuda: salut a la Pàtria, no encara nascuda, com l'hem somiada sos fills.»

Té per a mi una especial bellesa —també la tenia per a Gabriel Ferrater— un poema del barceloní Sebastià Sánchez Juan, on són evocades, entre els «Presagis de Nadal del títol», la mare eivissenca, la llar humil, l'amor, el mar, el vent.

«Les altes nits en alta mar com ara la que ara fa, oi qui són tristes, mare, —les altes nits en alta mar?»

El vent que brunz fins al meu llit deu moure vaixells i barris com vaixells a lloure, el vent que brunz.

Nadal arriba en temporal. Batega l'avidesa de joia, temorega. Nadal arriba en temporal.

Un camí vell i estret amb una toia entre la brossa m'evocà una noia, el carrer vell i estret.

Fou ahir que hi passí a la matinada amb l'ànima no prou ben abrigada, / fou ahir que hi passí.

Del color clar d'aquelles flors marcides / et veig, amor, entre les nits, que em crides, / del color clar d'aquelles flors.

Aquest Nadal potser serà de llaços, / de presents d'àngels i d'estreta als braços, / aquest Nadal. »

En la poesia de la gloriosa generació castellana del 27 el vent ens surt a camí ben sovint. Aterra en Salinas, Guillén, García Lorca. Vaig sentir en una ocasió el mateix Dámaso Alonso recitant el poema on declara el desig de ser sepultat, no en el mar, en el vent. Però és de Luis Cernuda de qui vaig traduir al català «Universos» amb un vent misteriós, líric, profund, dolorós:

«Com el vent al llarg de la nit, / amor en pena o solitari cos, / debades toca els vidres, / abandona gement les cantonades; / o com a voltes marxa en la tempesta, tot cridant bojament, / amb angúnia d'insomni, / mentre gira la pluja delicada; / sí, com el vent al qual revela, una alba, / la seva tristor errant damunt la terra, / la seva tristor sense plors, / la seva fuga sense objecte, / just com ell estranger, / com el vent fujo lluny, / i amb tot com llum vaig arribar.»

Posteriors són dos poetes nascuts el mateix any que jo, l'un del Principat, l'altre mallorquí, ambdós amics entre ells i figures molt importants. Només en diré uns pocs versos. De Salvador Espriu, dur, nostàlgic, amarg: «L'estrany drapaire omplia el sac / de retalls de recós i se'n va, / sota la fosca pluja, torb enllà, / pels llargs camins que s'esborren a mar». I de Rosselló-Pòrcel, una puixant juvenesa rompuda: «Mar foll de gris i verd i força d'aire: / trenca cristalls sobre la costa blana!, / dels núvols plens de vent i pròdigs d'ales».

Entre la mort dels dos poetes escrivia jo el meu llibre *Declarat amb el vent*. Aquest títol i el contingut d'aquesta dissertació s'associen una mica dins meu. Si vaig passant les pàgines de les meves poesies completes, m'adon que el vent, ara bla ara furiós, tombant sia a la presència real o bé cap al caire del símbol, m'ha inspirat amb una certa freqüència. El títol *Declarat amb el vent*, del meu últim llibre poètic,

s'il·lumina a la secció final. Arbre i vent, vent que ressona dins l'arbre, la nostra poesia i la nostra llengua, l'íntim vol poètic i una pàtria que gairebé concebem com un tresor de paraules. Llegiré dos fragments d'un dels darrers poemes del llibre, publicat en un temps en què les nostres paraules encara trobaven molta més resistència que avui.

«Prodigiosa poesia, vol / entorn de les verbals escales, somni / que endevinen, vent que esdevé sonor / quan toca amb fulles, branques.../ La lliure inspiració i la / saba que munta de la terra, / Et volem, poesia, ben nostra; però amb tu / l'arbre estimem, familiar, / dintre del qual ressones: / la vella parla d'ombra on hem crescut, tothora maternal, a vegades bramul, música algun moment, quasi esperit.

La llengua diu la pàtria: / gosa prometre. No volien que hi pregués carn a penes carn, la poesia. És llarg el torb... »

I després el final:

«Al vell corrent d'origen imprecís / assaborin un trèmul murmuri d'amistat, / sentim que s'insinua com un gest de refugi, / ens acull una pàtria que sols es pronuncia, tenaç amb el seu so d'íntim abrivament, / sempre, però amb el risc que dins l'aire es deleixi. / Oh mort acumulada damunt la nostra mort! »

Però el vent, amb el seu xoc —o amb el seu acord— contra l'arbre, pot prendre uns altres significats que aquests de poesia i llenguatge. Prosseguiré amb un poema també meu, en el qual, enmig d'un obscur i turbulent capvespre, de tardor, un home arriba de cop i volta, en un trasbals fugaç, a sentir-se estrany en aquest món, desnortat dins el temps, immers en el misteri. En el sonet es precisen el moment, l'aspecte del cel, el paisatge conegut del meu Balansat, i ensems la llunyania, la indecisió i l'absurditat, entre la densitat de la tenebra.

De sobte, clarivident:

«Ni tan sols el meu vers no estranyarà / tardor, crepuscle, pluja, Sant Miquel. / Era una boira errant sobre el pinar; / una entelada claredat pel cel / i tolls enllà; la pluja que es desfà / i cerca, fonda sota el fang, l'arrel: / el vent, més gran que pluja quasi humà / sonor en l'arbre i als espais fidel; / el camí llarg, tristíssim, més tot sol / amb l'únic vianant que sens ningú; / la nit que arriba amb ample, negre vol...

Però ho estranya l'ànima, un moment. / Això és el món, el dia! Aquests ets tu? / Rar en l'absurd, desavesat, absent.»

Hem parlat d'allò que simbolitza el vent. La part espiritual sap que hi és important. *Esperit*, etimològicament, significa això, 'baf', 'aire', del llatí *spiritus*. Ens diu el *Gènesi*: «Aleshores Jahvé Déu formà l'home amb la pols del camp; bufant, li va fer entrar un alè de vida, i l'home esdevingué un ésser viu». Així doncs, l'esperit equival a un buf. Evocam l'alè de la vida, i l'alè o el buf de l'aire recorren la poesia de moltes èpoques i països.

Esperit, però també cos. Un poeta del 27 castellà deia del vent: «No. No ets només esperit. Ja ho sabem: buf, esperit. Però, i la teva viva carn, la burladora pell, diversa en extrems de dolcesa o de terror? Ets pare del foc? (O ets flama tu mateix, tèrbola flama ardent i freda, llengua voraç d'estímul sense rumb? Oh vent dur, envesteix, bramula, ànima i cos fatals, de tomballons a capgirells!)».

Acabaré amb una delicada poesia, entre corpòria i immaterial, on contrasten alternativament realitat externa i introspecció, d'un poeta català que va morir jove, empès al destí, per tant, dels Piferrer, Torres o Rosselló. No fa gaire s'ha recordat el centenari del naixement de Joaquim Foguera, autor d'una «Invocació al vent».

«Oh vent! / Jo t'amaré isard i esbullador de roses / i amable i amoixador de brins. / Oh vent! / Esbullia les paraules com les roses / i l'esperit amoixa com el brins. / Oh vent! / Escarpidor d'arbrudes decebudes / i assot de les gotoses i de l'arç / Oh vent! / Fer trencs de més joies decebudes / i assota l'herba dels oblit covards. / Oh vent! / Agut corbant la pollancreda densa / i harmoniós dins el joncars servils / Oh vent! / Ajup l'orgull total que recomença / i polsa els joncs de mos sentits servils».

És una de les moltes «invocacions al vent» en la poesia catalana, però amb aquesta clouré les paraules que m'he complagut dir.